

VLEERMUIZEN IN WEST-VLAANDEREN: EEN OVERZICHT VAN 4 JAAR ZOMERONDERZOEK

Bob Vandendriessche

De vondst van uiteenlopende soorten vleermuizen in het grensgebied met de ons omringende landen deed vermoeden dat de Belgische provincie West-Vlaanderen wel eens meer vleermuizen kon herbergen dan tot nog toe voor mogelijk werd gehouden. Want in de kalksteengroeven in het noorden van Frankrijk overwinteren vele tientallen ingekorven vleermuizen vlakbij de grens, terwijl in het Nederlandse Zeeuws Vlaanderen al eens enkele, weliswaar kleine kolonies meervleermuizen zijn gevonden. En in dezelfde streek pleegden ook sporadisch mopsvleermuizen te vertoeven. Verspreid langs de Nederlandse kust zijn de laatste jaren ook meerdere tweekleurige vleermuizen opgemerkt. En waar liggen de verschillen tussen de Vlaamse en de Nederlandse kust, tussen de Vlaamse en de Zeeuwse polders en tussen het West-Vlaamse en het Franse heuvelland?

De vaststelling dat in de grensgebieden met West-Vlaanderen een grote verscheidenheid aan vleermuissoorten aanwezig is, creëerde hoge verwachtingen voor de provincie en gaf de aanzet tot een meer intensief onderzoek naar vleermuizen in deze westelijke uithoek van België. Door de inzet van gesofisticeerde apparatuur kon op korte termijn grote vooruitgang in het verspreidingsonderzoek worden geboekt. Voor het eerst werd in Vlaanderen uitgebreid gebruik gemaakt van geluidsanalyse door middel van tijdsexpansie om vleermuizen op naam te brengen.

Tot bij het begin van de jaren '90 kwam in Sluis een groepje mopsvleermuizen

Met behulp van mistnetten werden boven het leperleekkanaal meervleermuizen gevangen en gezenderd. Foto Yves Adams

Zeilen werden gebruikt om vleermuizen te laten wennen aan de gewijzigde situatie. Later werden mistnetten in het centrale deel opgesteld. Foto Marc Van Den Sijpe

Barbastella barbastellus voor maar het verdween nadat het gebouw, waarin de kleine kolonie vertoefde voor sloop werd vrijgegeven en de dieren gedwongen werden elders een nieuwe verblijfplaats op te zoeken. In de zomer van 1994 werd voor het laatst een dwarsoorvleermuis vlakbij de Belgisch-Nederlandse grens opgemerkt. Tot in de winter van 1995-1996 op nog geen 15 km afstand van Sluis op West-Vlaams grondgebied voor het eerst een mopsvleermuis opduikt. Later worden op dezelfde plaats te Beernem drie dieren geteld. Het vervallen gebouw waarin ze vertoeven, vertoont veel gelijkenis met de bouwval te Sluis.

Om ook de zomerverblijfplaatsen op te kunnen sporen, werd met behulp van een Pettersson D-240-toestel en een mini-disc recorder voor het eerst een experiment uitgevoerd rond de plaats waar gedurende meerdere winters tenminste drie mopsvleermuizen hadden vertoefd. Reeds op de tweede opnameavond - op 18 oktober 1998 - werden de allereerste geluidsopnamen van mopsvleermuizen in België geregistreerd. De signalen vertoonden duidelijke piekfrequenties rond 34 kHz en enkele zwakke rond 45 kHz. Op een gewone detector

zijn deze geluiden, mits men beschikt over enige ervaring en onder goede omstandigheden, tamelijk gemakkelijk te onderscheiden van andere soorten zoals grootoorvleermuizen waarmee kan worden verward.

Trek

Van mopsvleermuizen zijn trekbewegingen van meer dan dertig kilometer bekend en niets sluit uit dat de West-Vlaamse dieren tot dezelfde populatie behoren als deze die vroeger te Sluis werd opgemerkt. Op 30 mei 1999 werd voor het eerst een zomerwaarneming op voornoemde plaats gedaan en sindsdien kon ook één vliegroute in kaart worden gebracht. Met behulp van nachtkijkers werd het jachtgedrag uitgebreid bestudeerd en kreeg men een vrij volledig beeld van waar de vleermuizen zich gedurende de verschillende seizoenen ophouden. Eenmaal werd gezien hoe een mopsvleermuis een grote nachtvlinder ving en oppeuzelde.

Mopsvleermuizen zouden omwille van hun zwakke gebit voor het overgrote deel van nachtvlinders afhankelijk zijn. Uitwerpselen die in het gebouw te Beernem gevonden werden, leverden na analyse door de Universiteit van Luik hoofdzakelijk kevertjes op (mond. med. Grégory Motte), maar het is onzeker of ze daadwerkelijk van mopsvleermuizen afkomstig zijn.

Bijzondere verrassing

De analyse van geluidsopnames kan verrassende resultaten opleveren. Zo bleek dat tussen de honderden geluidsopnames die sedert 1998 van verschillende vleermuissoorten zijn gemaakt bijzondere geluiden te horen waren die aanvankelijk aan gewone dwergvleermuizen *Pipistrellus pipistrellus* werden toegeschreven. Enkele vertoonden evenwel uitzonderlijk hoge piekfrequenties van meer dan 55 kHz, onder andere eentje van een vermeende dwergvleermuis die boven het kanaal ten zuiden van Kortrijk jagend was waargenomen en waarvan de piekfrequentie varieerde tussen 57 en 59 kHz – hetgeen extreem hoog is. De geluiden werden voor verdere analyse naar een onderzoeksinstelling in Groot-Brittannië gestuurd, waar bevestigd werd dat de hogere frequentie geluiden van een geheel andere soort, nl. een kleine dwergvleermuis *Pipistrellus pygmaeus*, afkomstig waren. Niet alleen West-Vlaanderen maar ook België was hiermee een vleermuissoort rijker. Gedurende de maanden mei, juni en juli hadden er op tenminste drie ver-

Van de mopsvleermuis werden zomerverblijven en jachtroutes opgespoord. Foto Hugo Willocx

spreide plaatsen in West-Vlaanderen dwergvleermuizen rondgevolgen: Ieper, Kortrijk en Beernem.

Ingekorven op zolder

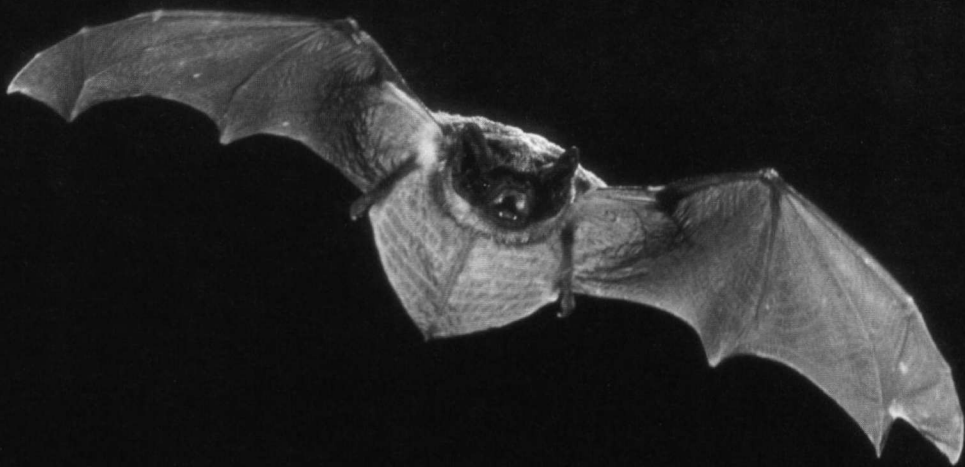
Ook het intensief doorgevoerde kerkzolderonderzoek leverde al gauw nieuwe inzichten op. In juni 1998 doken in West-Vlaanderen voor het eerst ingekorven vleermuizen *Myotis emarginatus* op: een kraamkolonie, die zich iets ten zuiden van Brugge had gevestigd en die, afgezien van een recent ontdekte kraamkolonie in de provincie Antwerpen, de meest noordelijke van Europa blijkt te zijn.

Door geregeld de uitvliegtijden te noteren werd vastgesteld dat de eerste dieren vrijwel klokvast uitvliegen rond 35 minuten na zonsondergang – ook bij regenachtig en winderig, maar niet bij koud weer. Met onregelmatige tussenpauzes volgen dan de andere dieren tot ze een half uurtje later allemaal ‘gaan vliegen’ zijn. Rond eind juli en begin augustus is duidelijk te zien hoe vliegvlugge jongen bij het uitvliegen hun moeder – of een andere uitvliegende vleermuis – volgen. Het paarsgewijs uitvliegen lijkt typisch voor deze periode en wordt in andere maanden nooit opgemerkt. Wellicht verkennen de jongen op die manier voor het eerst geschikte jachtgebieden en nemen ze geleidelijk de omgeving in hun geheugen op. In de herfst van 1999 vertrokken de laatste vier dieren op 3 oktober, terwijl de eerste zes dieren het jaar daarop al terug waren op 2 april. Toch duurde het tot begin mei vooraleer driekwart van de dieren was teruggekeerd.

Dergelijke vondsten, zoals die van nog een kleine kolonie te Ieper, één jaar later op een zeer ruime en warme zolder, duiden niet noodzakelijk op een uitbrei-

Nieuwe soort

Sinds de opkomst van de vleermuis-detector – een apparaat dat de onhoorbare hoge geluiden die vleermuizen uitstoten, omzet naar een voor de mens waarneembaar geluid – in het begin van de jaren '80, viel het op dat dwergvleermuizen in bepaalde streken ‘echolocatiegeluiden’ met een piekfrequentie rond 45 kHz gebruiken en in andere streken rond 55 kHz. Het 45 kHz-type was in Europa duidelijk het meest verspreid, maar in Scandinavië bleek dan weer alleen het 55 kHz-type voor te komen, terwijl in Groot-Brittannië beide naast elkaar werden gevonden. Nader onderzoek bracht aan het licht dat de ‘45 kHz-’ en de ‘55 kHz-dwergvleermuizen’ gebruik maakten van gescheiden kolonieplaatsen en andere jachtgebieden. Dat wekte argwaan waardoor op de twee typen vleermuizen een DNA-onderzoek werd uitgevoerd. De verschillen in DNA waren zo groot dat het 55 kHz-type als een nieuwe soort erkend werd, namelijk als de kleine dwergvleermuis.

Aan de kust werden meermaals tweekleurige vleermuizen waargenomen. Foto Hugo Willocx

ding van de soort. Integendeel zelfs, want verschillende delen van de zoldervloer van de Brugse kolonie waren met een centimeters dikke laag uitwerpselen bedekt, wat wijst op een oude kolonieplaats. In de zomer van 1999 werden hier, evenals bij drie andere Vlaamse kolonies van ingekorven vleermuizen, regelmatig verse uitwerpselen verzameld waardoor inzicht werd verkregen in het menu van de soort.

Het zoeken op kerkzolders leverde naast verschillende kleinere, ook nog enkele opmerkelijk grote kraamkolonies van laatvliegers *Myotis myotis* (ongeveer 70 vrouwtjes), gewone grootoorvleermuizen *Plecotus auritus* (ongeveer 30 vrouwtjes) en baardvleermuizen *Myotis mystacinus* (ongeveer 80 vrouwtjes) op. Maar niet alleen op kerkzolders werden kolonies gevonden; ook in boomholten, watergangen, spouwmuren van huizen en andere bijzondere plaatsen werden naast gewone dwergvleermuizen ook nog gewone grootoorvleermuizen, water-vleermuizen *Myotis daubentonii* en laatvliegers aangetroffen. In de zomer van 1998 werd - in een geïsoleerd bosgebied te Ardooie - bijna een kolonieboom van franjestaarten *Myotis nattereri* gevonden, maar de onderneming slaagde net niet. De franjestaarten jaagden er samen met watervleermuizen boven enkele bosvijvers.

Hoewel de duizenden veldwaarnemingen van de afgelopen zomers niet altijd tot de vondst van een kolonie leidden, leverden ze wel een aardig beeld op van de verspreiding en de voorkeursbioto-

pen van de verschillende soorten in West-Vlaanderen. Het habitat blijkt nauwelijks af te wijken van de voorkeursbiotopen in andere West-Europese leefgebieden. Waar weinig of geen bossen aanwezig zijn, zoals in de regio tussen de rivier de IJzer en de kust of in het zuiden van de provincie, worden nauwelijks franjestaarten of rosse vleermuizen gevonden.

Kanaal

Het boeiendste West-Vlaamse ontdekkingsverhaal is ongetwijfeld dat van de meervleermuizen *Myotis dasycneme*. Boven verscheidene grote vijvers en kanalen in het zuiden van de provincie waren op verschillende plaatsen jagende meervleermuizen vastgesteld. Het was toen van 1980 geleden dat men boven het kanaal Brugge-Sluis - beter bekend als de Damse vaart - vermoedelijk een meervleermuis had zien jagen. Op aanraden van een Nederlands vleermuisonderzoeker werd van een goed uitgekoken plek nagegaan of er een vaste vliegroute van meerdere dieren lag, om zo op het spoor te komen van een eventuele kolonie. Dat onderzoek leverde in 1998 en 1999 twee vliegroutes op langs het Ieperleekanaal, die zich ter hoogte van het dorpje Boezinge in tegengestelde richting opsplitten. Eind 1999 waren we overtuigd dat zich gedurende de zomermaanden een groepje meervleermuizen in Boezinge ophield.

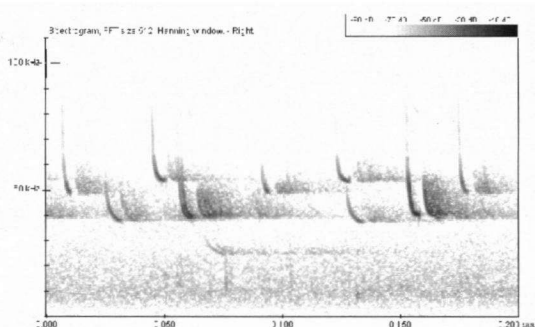
Om de kolonieplaats exact te kunnen lokaliseren, werden op strategische plaatsen op de vertrouwde vliegroute boven het water mistnetten gespannen, in de hoop tenminste één meervleer-

muis te strikken. Het gevangen dier zou dan op zijn rug een ultralicht zendertje opgeplakt krijgen, terug losgelaten worden en met een ontvanger worden gevolgd tot aan de kolonieplaats. Bij een eerste poging - begin juli 2000 - werden op drie plaatsen boven het kanaal enkele tientallen meters mistnetten gespannen. Kort na uitvliegtijd vlogen de eerste meervleermuizen langs het kanaal en verstrikte een eerste dier zich in het net. Later vlogen op de twee andere plaatsen nog enkele dieren in de netten, waaronder een mannetje, maar ook een zogend vrouwtje, de allereerste aanduiding dat de meervleermuis zich in België voortplant. Toch werd diezelfde avond nog een domper op de vreugde gezet, nadat de zendertjes dienst bleken te weigeren vanwege de beperkte houdbaarheid van de batterijen.

Het duurde enkele weken vooraleer een tweede poging kon worden ondernomen. Met versterkte kracht werd op 16 augustus met een dertigtal vleermuisdetectoren de omgeving naar grote vleermuizen afgespeurd en werden opnieuw netten opgesteld. Opnieuw liet een meervleermuis zich vangen, die kort nadien - ditmaal met een werkend zendertje - werd losgelaten. Een eerste signaal werd 's nachts opgevangen en leek uit het dorpscentrum van Boezinge te komen, maar het signaal duurde niet lang genoeg om meer informatie op te leveren. Twee nachten later werd in het dorp opnieuw een signaal opgevangen en verraadde de kolonie uiteindelijk haar verstopplaats in een groot fabrieksgebouw. Het bleek om een tiental dieren te gaan dat daar volgens de eigenaars al zes jaar verbleef. Doorgaans vertrok de groep eind september om begin april terug te keren hetgeen precies overeenkomt met de eerste en laatste waarnemingsdatum van 30 maart en 28 september boven het Ieperleekanaal.

Twee kleuren aan zee

Het is niet de gewoonte om bij elke oproep voor vleermuizen die in huis vertoeven ter plekke te gaan, maar voor één melding die ons begin juli 1999 bereikte, werd graag een uitzondering gemaakt. Vanaf het dak van een flatgebouw langs de kust, werd tot lang na zonsondergang gewacht op een laat uitvliegende vleermuissoort. Niet alleen het late uitvliegen maar ook het vlieggedrag en het uitzicht en de grootte van het beestje waren kenmerken die wezen in de richting van een tweekleurige

De verschillen in piekfrequenties tussen gewone dwergvleermuis, ruige dwergvleermuis en de recent ontdekte kleine dwergvleermuis (opnames Vesting Ieper - 17 mei 1998). Van links naar rechts ziet men een kluwen van dwergvleermuis signalen van verschillende frequenties. De hoogste signalen, eindigend bij 54 en 53 kHz werden gedetermineerd als kleine dwergvleermuis. De lagere signalen eindigend bij 49 kHz zijn van een gewone dwergvleermuis. De nog lagere signalen eindigend bij 38 kHz en 40 kHz zijn van minstens 2 exemplaren ruige dwergvleermuis. Het signaal onderin het spectrum is van een laatvlieger.

vleermuis *Vespertilio murinus*. Helaas konden geen geluiden worden geregistreerd, maar wel konden lukraak enkele vluchtopnames worden gemaakt. Een van de uitvergroete foto's toonde een sterk op een tweekleurige vleermuis gelijkend dier. Het raadsel bleef evenwel, tot het volgende jaar een nieuwe oproep binnenkwam uit een ander, nabijgelegen flatgebouw voor een kolonietje vleermuizen dat geen gelijkenis vertoonde met dwergvleermuizen. Omdat eentje de huiskamer was binnengevlogen liet de determinatie weinig twijfel over. Na een waarneming van één exemplaar in Blankenberge - in september 1988 - was de eerste melding van een groepje tweekleurige vleermuizen een feit. Uit dat alles blijkt dat gericht en veelzijdig veldonderzoek een belangrijke bijdrage kan leveren tot het verspreidingsonderzoek naar vleermuizen in functie van de bescherming van kolonieplaatsen. Het is allicht geen toeval dat in één van de best geïnventariseerde gebieden in België niet minder dan veertien vleermuissoorten werden gevonden en dat op nauwelijks enkele jaren tijd.

Bob Vandendriessche
Vleermuizenwerkgroep
West-Vlaanderen, Natuurpunt,
Brugsestraat 64, 8020 Oostkamp